

Szent-Györgyi Albert varázslata

A SZEGEDI PAPRIKÁTÓL A NOBEL-DÍJIG



Nagyrapolti Szent-Györgyi Albert 1893. szeptember 16-án született Budapesten, régi erdélyi nemesi családból. Dédapja Szent-Györgyi Imre királyi személynök, nagyapja Szent-Györgyi Imre kúriai tanácselnök, apja Szent-Györgyi Miklós földbirtokos, majd jószágkormányzó Kis-Kéren. Felesége, Albert édesanyja, Lenhossék József egyetemi tanár leánya, Josephina.

Albert gyermekkorát Budapesten és Kis-Kéren töltötte, a pesti Lónyay utcai Református Főgimnázium tanulója volt. Beiratkozott a tudományegyetem orvosi karára, de tanulmányait nem tudta befejezni, 1914-ben katonának kellett bevonulnia. Az orosz harctéren megebesült, szabadságolták. 1917-ben doktorált, házasságot kötött Demény Károly postavezérigazgató leányával, Kornéliával. A férj felgyógyulva az olasz frontra került. 1918-ban leszerelt, a pozsonyi egyetem gyógyszer-tanszékén lett tanársegéd. 1919-ben feleségével és leánygyermekével vándorútra indult. Prágában, Hamburgban, Leidenben, Groningenben, Londonban majd Cambridge-ben dolgozott, 1927-ben a kémia is doktora lett.

Kolozsvár 1918. december 24-i román megszállásával a Ferenc József Tudományegyetem tanárai Budapestre menekültek, majd 1921-ben az egyetem ideiglenesen Szegedre került. A két évszázad óta várt egyetemi várossá válás a veszített háború, a menekültek tömege miatt az öröm mellett a gondok tömegét is jelentette Szeged városának. Az egyetemi intézetek, tanszékek, klinikák elhelyezése, a tanárok számára lakások, sokszáz menekült és vidéki hallgató számára diákhonok és menzák biztosítása óriási áldozatokat követelt a várostól. Az orvosi intézetek egy része a fémipariskola épületében kapott helyet. Az új egyetemi épületek zömében 1926 és 1930 között elkészültek, közöttük a Tisza-parti klinikasor és a természettudományi kutatóintézetek elhelyezésére szolgáló Templom-téri épületesor. Ez utóbbinak árkádsorában helyezték el a Nemzeti Pantheon szobrai és domborműveit. A Klebelsberg Kuno kultuszminiszter által megálmodott „Tisza-parti Göttinga” erre az időre felépült, megváltoztatva a régi szegedi belváros arculatát.

A megüresedett tanszékek betöltésére kiküldött bizottság Klebelsberg Kuno intenciójára az Orvosi Vegytani Intézet vezetésére meghívta a Cambridge-ben működő Szent-Györgyi Albertet, aki 1928. szeptember 29-én, mint az egyetem rendes tanára, letette a hivatali esküt. Két év szabadságot kapott Cambridge-i kutatásainak befejezésére, és 1930. szeptember 26-án elfoglalta szegedi katedráját. Már nemzetközileg ismert tudós volt. 1931-ben bejelentette C-vitamin találmányát.

Uram!

*Vezetőket választunk, hogy vezessenek minket
S Neked szolgálkat adunk, Téged szolgáljanak.*

*De a vezetők nem Hozzád vezetnek,
Békét óhajtó, néma hangunkra nem figyelnek,
Hatalomtól megszállottan űznek emberre embert,
S a Neked adott szolgálk már nem Téged szolgálják,
A hatalmat szolgálják, és megáldják a fegyvert,
Amellyel kínoznak, ölnek a Te nevedben.*

*Isten! Oly vezetőket adj, akik a Te szolgálaid,
Akik Hozzád vezetnek, békében vezetnek
Az emberhez az embert.*

(Szent-Györgyi Albert: Második Ima: A vezetők)

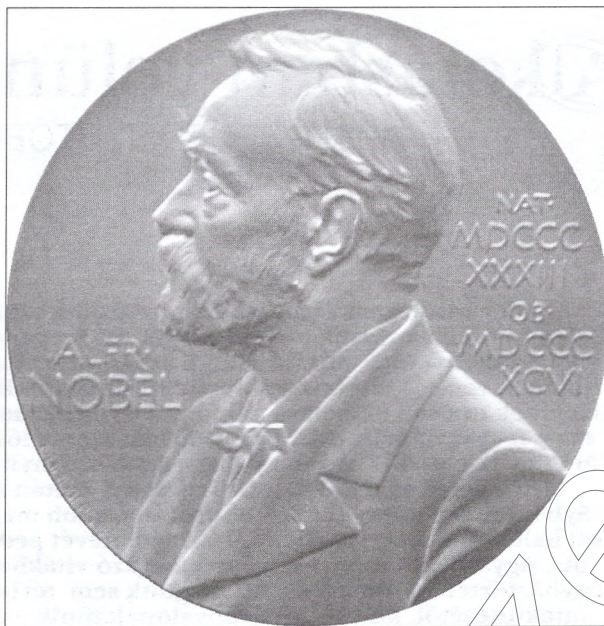
Számos hazai és külföldi kitüntetést kap, sok külföldi meghívásnak tesz eleget. 1937. október 28-án a Nobel-díj kitüntetettje. 1937. december 1-jén Szeged város díszpolgára, 1938. április 7-én a szegedi egyetem díszdoktora, május 6-án a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Az egyetem dékánja, majd rektora. Nevéhez fűződik a Szegedi Egyetemi Ifjúság névű első demokratikus egyetemi szervezet megalakulása. Fiatalokból kinevelt kutatógárdájával újabb és újabb kutatási eredményeket ért el. 1941. október 18-án másodszor nősült, felesége Borbíró Márta. A Rudolf téri lakás után Újszegeden vesz villát.

Demokratikus reformjai és antifasiszta magatartása miatt széleskörű sajtótámadások érik 1940-től. 1942-től a nevét viselő antifasiszta polgári ellenállási mozgalom vezetője. Céljuk angol-szász segítséggel kiugrani a hitleri háborúból és megteremtteni a polgári demokratikus Magyarországot. 1943. február 7-én - isztambuli előadói meghívása során - kapcsolatot teremtett angol megbízottakkal, ami Hitler tudomására jutott, aki követelte a tudós kiadatását. 1944-ben rendőri felügyelet alá kerül, a Gestapo üldözi, bujkálni kényszerül. Több hónapig át Horgos mellett, majd Budapesten bujkál, de kapcsolatot tart az ellenállási csoportokkal. A Szálasi-puccs után a svéd követségre menekül feleségével együtt. A Gestapo onnan is el akarja raboltatni, ezért a követ kocsjának csomagtartójában kicsempészték a professzort, aki a főváros bevételeig még különböző rejtékhelyeken bujkált. Csak 1945. február 11-én látogatott vissza Szegedre.

1945. június 16-án a budapesti egyetem vegytani tanszékére nevezték ki. A fasiszmus által üldözött, az ellenállási mozgalomban részt vett tudósra országos feladatok vártak. A Magyar Természettudományi Akadémia elnöke, majd a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság elnöke, az Országos Köznevelési Tanács elnöke, a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom Elnöki Tanácsának tagja, sok értelmiségi megmozdulás résztvevője, kezdeményezője. A háború következményei: a termelőerők pusztulása, az infláció, az élelmiszerhiány súlyos akadályokat jelentett a kutatómunka újraindulása elé. Az elméleti tudós Szent-Györgyinek a nehéz körülmények között megmutatkozott jó gyakorlati érzelme. Tudóstársainak (50-60 fő) rendszeres étkeztetését sikerült megoldania. A budapesti intézetben megindult kutatómunka és a sok közéleti elfoglaltság miatt szegedi kapcsolatait levelezéssel tartotta fenn.

Az 1947. őszi Svájcban tartózkodó Szent-Györgyit váratlanul

érte barátjának, az antifasiszta ellenállásban és a szellemi újjáépítésben segítőjének, Zilahy Lajos író letartóztatásának híre. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a II. világháború antifasiszta szövetséges hatalmai között végleges a szakítás. A két tömb egymáshoz való viszonyát a hidegháború jellemezte. Aki a nyugati hatalmakkal olyan kapcsolatot tartott fenn, amilyent Szent-Györgyi is, könnyen keveredhetett gyanúba, hogy valamelyik imperialista hatalom kémiszolgálatának ügynöke. Szent-Györgyi olyan jelzéseket is kapott, hogy a kezdődő bizalmatlansági légkör az ő személyes szabadságát is veszélyezteti. Ezért nem tért haza és az Egyesült Államokban telepedett le.



életének és munkásságának tudományos igényű feltárása is 1976-ban ismét megdőszült, felesége Marcia Houston.

A Szegedi Orvostudományi Egyetem 1973. október 12-én Szent-Györgyi Albertet, a szegedi Nobel díjas professzort disz-doktorává fogadta. Emigrációjából ekkor érkezett először haza. Részt vett az MTA Szegedi Biológiai Központjának avatóünnepségén, kétórás riport készült vele a Magyar Televízióban, a Magyarok Világszövetsége elnökségének tiszteletbeli tagja lett. 1978. január 7-én a magyar koronát hazahozó küldöttség tagjaként érkezett Budapestre. 1985. április 22-én a Psalmus Humánus című, Szent-Györgyiről készült film ősbemutatója Szegeden. 1986-ban a SZOTE Központi Könyvtára Szent-Györgyi Múzeum létesítését kezdte meg. Az 1986. október 22-én meghalt tudósról 1986. december 15-én Szeged város tanácsa, a Szegedi Akadémiai Bizottság, a JATE és a SZOTE közös megemlékezésén bejelentették, hogy a szegedi orvosegyetemet Szent-Györgyiről nevezik el. 1987. december 10-én a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem nagyszabású névadó ünnepsége, december 11-én szobrának leleplezése a Magyar Pantheonban, volt intézetének bejárati ajtaja mellett.

Véglegessé akkor vált amerikai tartózkodása, midőn Woods Hole-ban a Tengerbiológiai Laboratórium Izomkutató Intézet (Laboratory of the Institute for Muscle Research) igazgatójaként folytathatta kutatásait. Korszakalkotó kötete volt az 1957-ben kiadott Bioenergetics. 1960-ban a thymus tanulmányozásába kezdett, így jutott el a rákkutatáshoz. 1962-től az atomháború ellenes harc, a vietnami háború elleni harc, a béke ismert harcosa, több háborúellenes munkája jelent meg. Az USA-kormány megszüntette ezért kutatómunkájának állami támogatását. Magánosok adományaiából létrejött a Nemzetközi Rákkutatási Alap. Szent-Györgyi lett a Falak nélküli laboratórium nevű kutatási szervezet vezetője. 14 országban 60 intézetben folyt a kutatómunka a rák megelőzésére és gyógyítására. A magyarországi sajtó Békehimnuszától, különösen a 70-es évektől kezdve mind gyakrabban foglalkozott munkásságával. Elsősorban mint Nixon vietnami politikájának elítélőjéről, az atomháború elleni harcáról emlékeztek meg, de megindult



Alkotásban velünk marad

ABÁDI BENEDEK UTÓÉLETE



Abádi életrajzának lezárása nem végződik azzal, hogy Tóth Mihályék kalandor vállalkozásuk idején, az 1552. év Szegedre nézve tragikus március eleji eseményeinek során, Tinódi szavai szerint: „Nagy Isten igéjét ő bizonyon nem venék./ Jámbor prédikátort várashól kiküldék - Igaz ugyan, hogy életének további alakulása éppúgy a nyomtalanság homályába vész, mint nagy fegyvertársáé, a szintén 1552-ben szem elől veszett Sylvester Jánosé, ám nevük emléke - mintegy nagyságuk bizonyítékaként - fel-felbukkan a következő századokban is. Trócsányi Zoltán a múlt század derekán Sylvester csehországi feltűnéséről ír később megcáfolt állításokat (hogy ott halt volna meg 1572-ben) /1/. Abádi nevét pedig az előző századforduló óta, úgyszólván napjainkig, szerteágazó vitákban emlegetik nyomda- és egyháztörténeti kutatóink. Mi magunk sem térhetünk ki nézeteik vázlatos áttekintésétől, jóllehet nyilvánvalónak tűnik - ezért kell idézőjelet használni - „utóéletének” fenntartásokkal való tárgyalása.

Abádit Reizner János Szeged Története 3. kötetében /2/ a XVI. századi szegedi nyomda meglétének igazolására tartja fontosnak megidézni. Jeles történészünk és könyvtár igazgatónk a lokálpatrióta ügybuzgalmával fejt ki nézeteit arról, hogy két XVIII. századi „hitelt érdemlő bűvár”, Debreceni Ember Pál egyháztörténetíró és Horányi Elek bibliográfus feljegyzései alapján /3/ „kétségtelennek látszik” valamilyen vándornyomda megléte a török megszállta Szegeden a XVI. század első felében. Ennek tulajdonosa pedig Reizner határozott állítása szerint csak Abádi Benedek lehetett, aki akkor, bizonyított módon, a városban prédikátorkodott, s éppen ez irányú működésének előmozdítására, hasonlóan más prédikátor társak, Honter, Heltai, Huszár Gál, Karádi Pál stb. tevékenységéhez, ő maga is nyomdászkodott, sőt ő volt az, aki 1547-ben Melius Juhász Péter Új-Testamentumát itt kinyomtatta Reizner másik, a fentiekhez kapcsolódó állítása az, hogy Abádi Benedek voltaképpen azonos Pap Benedekkel. A reizneri feltételezést igazolni látszó feljegyzések így hangzanak: (Ember Pál) „Melius Péternek a reformátusok használatára Szegeden nyomtatott Új Testamentuma egy példányát a szatmári iskola könyvtárában (mely 1703. évben a katonák rablásának és tűzveszélynek - elég fájdalom! - kitéve volt), hogy magam is láttam és forgattam, (me vidisse et verasse omnino memini), jól emlékezem”. Ezt a könyvet tehát szerinte és Horányi szerint is Szegeden nyomták. Horányi kiemeli, hogy az Új Testamentum Juhász Péter debreceni lelkész által való magyar fordításának kiadványa Szegeden készült, s egy példánya az ő birtokában meg is volt („Novum Testamentum in hungaricam linguam conversum, editumque, Segedini MDLXVII. Ratum et illaesum exemplar in mea conversantur bibliotheca”) Ezek szerint a XVIII. század elején az említett fordításnak még két példánya létezett. Ennek ellenére ismeri el Reizner is - többen kétlik a szegedi nyomda meglétét, így pl. a neves könyvtörténész Szabó Károly /4/, valamint Ballagi Aladár /5/. Ők azzal érvelnek, hogy Juhásznak felesleges lett volna a távoli, hódoltság Szegedre vinni fordítását, mikor otthonában, Debrecenben is volt nyomda, s műveinek sokaságát ott nyomtatták ki mégpedig a Czeglédi utcában. A Szeged kiadáshely említése, illetve feljegyzése nem egyéb, mint sajtóhiba következménye, ugyanis Ember Pál is meg Horányi is a Czegléd megnevezést keverték össze a Szeged megnevezéssel Reizner ennek ellenére kitart álláspontja mellett, s utal arra, hogy 1545-ben minden kétséget kizáróan Abádi

Benedek volt a szegedi hitújítók lelkipásztorja, aki Wittenbergből szoros kapcsolatban állt Szegedi Kis Istvánnal, ő neki Szegeden legfőbb támogatója volt. Abádi még 1552-ben is Szegeden pásztorokodott; a hajdúk a török pártfogása miatt kergették ki a városból, de később valószínűleg visszatért Szegedre. Tudjuk, hogy nyomdász is volt, mert Syvester díszes Új Testamentumát Sárvarott ő nyomatta ki 1541-ben. A török pedig nem ellenezte nyomdája felállítását, mert tudnivaló, hogy „a reformáció ügyét és érdekeit mindenütt s így Szegeden is pártfogolta /.../ Szabó és Ballagi tehát alappal nem bir.” A továbbiakban Reizner kitér arra, hogy Juhász azért nem nyomatta Debrecenben a bibliát, mert bizonyos időszakban ott semmilyen munkája nem jelent meg, hanem a váradi és kolozsvári nyomdákat foglalkoztatta. A debreceni nyomda pedig valószínűleg „túlhalmozva volt”, s a szegedi nyomdász egyénisége Juhászt közelebről is érdekelhette. Rác Károly /6/, aki a témát felvetette, utal is arra a bizalmas viszonyra, mely Abádi barátja, Szegedi Kis és Melius Juhász között fennállt, s épp ezen az alapon igazolhatónak tekinti, hogy nem ugyan MDLXVII-ben, de MDXLVII-ben igenis Szegeden jelent meg Melius bibliája. A nyomtatási év tehát téves; nem 1567, hanem 1547, amikor Debrecenben még nyomda nem is volt. Juhász a török hódoltság után a nagy számban Debrecenbe menekült szegediekkel rokoni összetételbe is került. Sógora volt „Franciscus literatus”, a Szegedről menekült Szabó András fia/7/. Ez fontos - hangsúlyozza Reizner -, mert 1547-ben, Debrecen város tanácsi jegyzőkönyve szerint, Benedek pap (jegyezzük meg, hogy itt Reizner vagy szándékosan, vagy felületességből csúsztat, ugyanis az eredeti szöveg világosan Pap Benedeket nevez meg s nem Benedek papot), aki nem más, mint szegedi Abádi Benedek, a Debrecenben lakó Szabó Andrásnak minden javait 160-Ft értékig minden más hitelező elől lefoglalta. (Im. 130.l.) Reizner itt ír arról, amit később Bálint Sándor is fejteget (8), hogy Tóth Mihály első, 1542. évi kudarca után Szegedről sokan elköltöztek, s Debrecenben vagy Kecskeméten telepedtek le (pl. az ötvös cég tagjai, akik közül néhányan Münchenbe, sőt Varsóba is eljutottak 1580-ban). E városok jegyzőkönyvében számos szegedi névre lehet akadni, így Szabó Andráséra is. Már pedig ő vállalhatott kezességét Melius Juhász bibliafordításának kinyomtatásáért Abádinál. Végül Reizner Ember Pál és Horányi Elek feljegyzéseit hitelesnek tekintve kijelenti, hogy a szegedi nyomda fennállását megállapíthatjuk. Ez azonban csak